

snica sama ljubav, zapravo dostignuće ostvarenja prave ljubavi, to čini komediju s njezinim sretnim svršetkom karakterističnom za vrijeme, u kome je Menandar stvaraо. Može se reći, da je taj sadržaj inovacija prema onima koje poznajemo iz Aristofanovih komedija.¹⁾

Fabulu je pisac ovako konstruirao: Na svom dobru, u nekom selu, živi postariji čovjek koji svemu prigovara, sa svojom mladom ženom, bivšom raspuštenicom, koja mu je u braku rodila kćerkicu. Ona je prije imala jednog sina. Žena nije mogla izdržati ni navike svoga muža a ni život na selu, pa se povukla na sinovljevo imanje. U kćerku se zaljubljuje bogati Sostrat, ali starome ocu to nikako ne ide u glavu, dok njezin brat s majčine strane na to pristaje. Kad je starac upao u zdenac, izvadi ga Sostrat i tako se oni dvojica pomire, žena se vraća mužu, a djevojka se udaje za posjednika Sostrata i tome se pridružuje još jedno vjenčanje. Uz ova lica susrećemo, robове, parasita i drugu rodbinu. Njihovo je karakteriziranje sažeto, ali uvjerljivo. U *Prologu* se pojavljuje *Pan*, koji ukratko navodi sadržaj i navješćuje, da će djevojka, koja poštuje Panove štice, ipak doživjeti sreću. U tom prologu ima jedna gnoma, a njih inače često susrećemo i u sačuvanim fragmentima Menandrovih komedija, koja može karakterizirati budući stav mladih ljudi u životu. Ona glasi: *πρόδ' αὖτε γὰρ ἢ τῶν πραγμάτων ἐμπειρία*. Menandrovi su stihovi tečni, a metrički odgovaraju metru, u kome je komedija spjevana.

Grčki tekst je dobro tiskan, pri dnu su dodana odstupanja u dosadašnjim izdanjima, dok su Treuova objašnjenja stvarna i duhovito napisana. Ona govore o izdavačevoj akribiji te nastojanju da antički tekst približi ne samo stručnjaku nego i svakom savremenom čitaocu, osobito teatarskim stručnjacima. Od *str.* 96, do 115. Treu je nastojao da zadovolji svakoga, koji želi upoznati Menandra kao komediografa. Što se tiče njegova prozna prijevoda, ne bih se mogao na mnogim mjestima složiti s njegovom interpretacijom pojedinih riječi. Tako *na pr.* u III činu od stiha 495. nekoliko puta upotrebljava riječ „boy“ umjesto: *djeco, dječice!* iako se drugo ne može prigovoriti, jer Treuova proza teče s početnom jampskom intonacijom vrlo zvučno. Ako se bude na pozornici čuo Menandrov stih u njegovoj interpretaciji, bit će to pravo zadovoljstvo za slušaoce.

T. Smerdel, Zagreb.

ANTHOLOGIA GRAECA*)

Zlatna knjiga starohelenskih epigrama, što bi se morala, prema svom glavnom tekstu *Palatinus* 23, zvati *Palatinska antologija*, koju je njemački izdavač nazvao uobičajenim nazivom *Anthologia Graeca*, napokon je doživjela svoje cjelovito izdanje. Sva su dosadašnja, pa i ono Waltzovo¹⁾ bila nepotpuna. Praktično se odmah nameće jedno pitanje, da li je dobro što je izdana ovako u četiri omašna sveska umjesto najviše u dva. Možda bi bilo bolje da je izašao odvojeno grčki, a napose njemački tekst. To bi u svakom pogledu bilo bolje, preglednije i ne bi se čitaocu, koji poznaje jezik, nametalo rješenje u prijevodu, kakav nam pruža H. Beckby.

U I sv. 99 stranica obuhvaća gradivo, uz kraći *Uvod* (9—11), koje obrađuje povijesni razvoj samog epigramatskog pjesništva. Beckby je dobro uočio, prema Friedländeru, da je najstariji starohelenski pisani spomenik upravo epigram, koji je nedavno pronađen i to: *Nestorbecher von Ischia* [*usp. Gymn.* 63, 1956., 37], dok je oko 40 godina mlađi onaj s antičke Dipilonske vaze (*usp. Friedländer: Epigr., Univer. of California Press, 1948*).

¹⁾ *Usp. cit.* studiju N. Majnarića I. cit. p. 3 i 95., te id. a.: *Die „Epitrepontes“ des Menandar* — u „*Das Altertum*“ — 1960, Band 6, Heft 1, p. 41 i d.

*) *Anthologia Graeca* — griechisch u. deutsch ed. H. Beckby u izd. E. Heimeran München (*Tusculum Bücherei—zweisprachige antike Taschenausgaben*). I sv. (I—VI/1957., II/VII—VIII) 1957., III (IX—XI) 1958., IV/XII—XVI 1958. Svi svesci imaju ukupno 2845 *str.*

²⁾ P. Waltz, *Anthologie grecque (Palatine)* I—IX, Paris, *Les Belles Lettres* 1957. Patonovo izdanje u prozi bez kritičkog aparata: *The Greek Anthology*, London 1957. u 5 sv. ima svoju posebnu svrhu, — više je ad usum omnium.

Znamo da se distih vrlo rano počeo upotrebljavati, već u 8. st. prije n. e. Razvoj je elegije djelovao, da je epigramatik uglavnom prihvatio distih kao najzgodniji oblik za svoju pjesmu. Beckby razlikuje arhaijski epigram (s. 11), a to je bilo onda, kad se upotrebljavao samo jedan jedini stih, kratak i sažet. Od 500. prije n. e. pod utjecajem pjesnika Simonida, razvija se t. zv. *simonidski epigram*. Tad on dobiva i svoju plastičnost. Utjecajem retorike, malo po malo, javlja se i barokna značajka u epigramatici. Ima i metričkih obrta u samom distihu; tako na pr. Dionisije Halkus upotrebljava najprije pentametar a onda heksametar. Postepeno u epigram ulaze osim nadgrobnihi sadržaja i drugi, kao ljubavni, šaljivi i t. d. Poslije 450. prije n. e. u *Peloponeskoj* poetskoj školi epigram preuzimlje mnoge karakteristike same idile. Tako je epigram, kao natpis s kamena, prešao u knjige, tj. u samu književnost i postao ustaljena pjesnička forma. Dobro je izdavač učinio, što je povezao razvojni put likovne umjetnosti sa sadržajem samoga epigrama. Slično je, ali s detaljnom analizom učinio za tragediju T. B. L. Webster: *Greek Art and Literature* 530—400 b. C., Oxford 1939.

Beckbyjeve su misli nabacane i nisu uvijek dokumentirane. Dobro je zapažanje da epigram postaje kolektivni, a to znači da pjesnici ne slave epigramom samo heroje nego i ljude iz obična života. Ovdje moram reći da je u Waltzovu izdanju cijela ta problematika bolje zahvaćena i osvijetljena. Vrlo je fina opaska, da i tragedija djeluje na epigram. Tako on postaje mozaičan s obzirom na svoj sadržaj, a uvijek i do kraja razvoja samog epigramatskog pjesništva, to znači do u kasno bizantsko doba, — jednak po svom metričkom obliku. Nehotice se nameće pomisao usporedbe s razvojnim putem soneta.

Ne bismo se mogli složiti s Beckbyjem u njegovoj karakteristici Leonide iz Taranta. Poznato je da je taj pjesnik stvorio, premda u nekoj svojoj lirskoj sintezi, veliki broj epigrama, koji se odlikuju lirskom svježinom a i realističkim promatranjem života. Leonida je utjecao i na Bizantince, on je u epigram uveo ribare, vrtlare, ukratko tadašnje *bosjake* i, posvećujući im epigrame, učinio da je ta pjesnička vrsta postala krik razbaštinjenih. On je prvi među starohelenskim pjesnicima pokazao pravi put poeziji, koja na prvom mjestu mora biti buditelj i tvorac pravoga humanizma. Bez njegovih epigrama mi ne bismo imali točan uvid u veliki dio antičkog robovlasničkog društvenog života. Zato se ne može prihvatiti ono, što B. piše na str. 25.: *Leonidas war kein Dichter, auch kein Sprachkünstler, sondern nur ein Formvirtuose der das mangelnde Gefühl durch Übersteigerung des stofflichen Hintergrundes und durch Häufung äußerer Redemittel zu ersetzen suchte, und er verdiente weniger Beachtung, wenn nicht seine Wirkung, keineswegs zum Vorteil der Dichtung, so groß gewesen wäre.* Ipak, Leonida je proletarizirao poeziju svojim stvaralačkim genijem. Njegov realizam nije bio, kako B. misli, tuđ krugu pjesnika t. zv. *Peloponeske škole* (usp. str. 26).

Zatim B. opet površno zaključuje da je samo gradski život utjecao na oblikovanje bukoličkog elementa u epigramatici. Znamo da je na prvom mjestu humani osjećaj samih pjesnika djelovao da se piše o razbaštinjenima. Onda, B. karakteristika *Aleksandrijske škole*, u stilu Epikurove filosofije, samo je djelomično točna (s. 28 i d.). Ta spomenuta škola, uz pojačani individualistički naglasak, izražava i neku vrstu filofsokog egoizma. Opet u lirskom smislu!

Za razvoj starohelenske poezije važno je, da je upravo u to vrijeme epigram potpuno prihvatio sve elemente elegije. Epigram je sve to sažeo do maksimuma. Usp. Couat: *La poésie alexandrine*, Paris 1882, str. 189: — *Dans ce cadre si restreint, l'épigramme, la comédie, la satire, la poésie didactique et philosophique, se meuvent à l'aise.* Dodajmo još da se u epigramu javlja dijalog. Karakteristika Asklepijadova stvaralaštva je dobra. Od str. 34. i d. B. govori o t. zv. *Feničkoj školi*, kojoj su pripadali Antipatar Sidonjanin i između drugih sam Meleagar. Pitanje je, da li su samo ovi pjesnici u epigram unijeli slike iz orijentalnog života. I ostale su karakteristike o pjesnicima Krinagori, Antipatru Solunjaninu, Apolonidu i Filipu dobro uočene. B. drži, da je Lukilije [oko 60. živio u Rimu] inauguirao satirički epigram. I to je diskutabilno. B. je zaboravio, da je prije ovoga pjesnika živio Leonida Tarantinac! S druge strane, kad govori o Stratonu, tvrdi: *Prüft man seine Gedichte ohne Rücksicht auf moralische Bedenken [die hier außer Betracht bleiben müssen], so verspürt man oft genug die Leidenschaft, die hinter seinen Worten steht.* Gtr. 51]. Ipak u Stratona ima malo

poezije. Ta je poezija kulturno-povijesnog značaja. Drugo je pitanje, da li bi poneke pjesme iz XII knj. P. A., kao Meleagrove i Posidipove, mogle stajati u V knjizi. Te kao poezija stoje iznad Stratonovih epigrama. Epigrami pjesnika Palade nisu točno ocijenjeni (*str.* 52 i d.), dok su dobro okarakterizirani epigrami nekih pjesnika iz Bizanta.

Poslije ove historije starohelenskog epigrama B. (od *str.* 62 i d.) prikazuje sažeto i uvjerljivo historiju *Grčke Antologije*, kako je on naziva. Dobro je zapazio, da se jednom mora prestati s tvrdnjem da je Meleagar sastavio prvu antologiju poezije, jer se danas, prema podacima s ostrakona i papiroasa (*usp.* Wilcken: *Gr. Ostr.* 2, 1148 i 1488 *aus dem 2. Jahr. v. Chr.* i Grenfell—Hunt *SMYLY: TEUBNIS Papyri Nr. 1—2* [Meleagrova epoha], može kazati, da je i prije njega bilo sastavljača i skupljača pjesama, koji su ih izdavali u knjigama.

Postanak *Palatinske antologije* B. stavlja u 980. Misli, da postoje dva arhetipa. Drugi je redaktor samo dotjerao Kefalinu antologiju. Jasno je izložen i postanak Planudove antologije. B. drži da je Planud više iskoristio Kefalinu redakciju negoli je to redaktor *Palatinske*.

Izdavač je kritički, ali ukratko, obradio i manje zbirke i to od *Sylloge Euphemiana* [E] do *Marcianus XI*, svega devet. Na *str.* 74. B. je napisao kratak prikaz drugih izvora, a ti su važni za onoga koji proučava starohelenski epigram u njegovu razvoju. Govoreći o izdanjima Planudove antologije, B. ne spominje Kuničeve prijevode, iako nabraja da je bilo oko 700 prevodilaca i imitatora Plan. antologije. Kunić bi mu morao biti poznat i zbog svoga izvrsnog prijevoda Homerove *Ilijade*. B. dalje pristaje uz mišljenje Sabbadinija, koji drži da je učeni G. Aurispa, kad je 1421. oputovao u Carigrad, na povratku donio u Heidelberg mnogobrojne starohelenske i novohelenske rukopise, pa među njima i rukopis, poslije nazvan *Palatinus*. Ipak, prije negoli je rukopis dospio u Heidelberg, on je pripadao obiteljima Sophianos, pa F. Porto. Sin je posljednjega, Emilio (1550—1615), bio od 1593—1609. na sveučilištu u Heidelbergu. Zatim je rukopis dospio u posjed Sylburgsa; taj je umro 1596. od kuge, i istom je onda, tj. od toga vremena, rukopis u posjedu *Palatinske* biblioteke. O poznijim zbivanjima oko rukopisa B. govori opširno i njegovo se tumačenje uglavnom slaže s razlaganjima Waltza. On nije propustio da sažeto iznese i današnje stanje toga rukopisa kao i razna gledišta u savremenoj nauci.

Prije svake zbirke same antologije stoji kratak *Uvod*, u kome je B. iznio bitne karakteristike svake zbirke. Uvijek su označena kritička odstupanja i razlike u čitanju raznih izdavača. Općenito, te su bilješke svedene na ono, što je najbitnije. Drugo je pitanje, nije li koji put ta nespretna sažetost djelovala, da tumačenje bude nejasno. B. se vrlo mnogo obazirao na Dübnerove kratke *Annotationes*, koje i danas mogu mnogo pomoći, ne samo za točnije utvrđivanje teksta nego i za bolje razumijevanje poetske stvaralačke atmosfere pojedinih pjesnika epigrama.

B. je preveo većinu epigrama, dok je samo ovdje-ondje uvrstio prijevode nekoga drugoga prevodioca. Mogao bih se složiti s H. Rüdigerom (*v. NEUE ZÜRCHER Zeitung* od 11. I. 1958. *Blatt* 11): Das goldene Buch griechischer Epigramme, koji kao Nijemac nije oduševljen B. prijevodima. On im uglavnom prigovara zato, što nisu poetski, jer se doista osjeća na bezbrojnim mjestima metrička sapetost i neko natezanje u poetskom smislu. B. bi bolje bio učinio da je postupio kao Waltz, koji je epigrame preveo prozno. Na taj bi se način u mnogo čemu bio približio izvorniku. Meni se još čini, da je B. precijenio svoje snage. On nije pjesnik. To zaboravljaju mnogi filolozi pa iskrive tekst ovakvim metričkim natezanjem. Pohvalno je jedino to, što je *Palatinska antologija* prvi put prevedena modernim njemačkim jezikom u cjelini. Svoj postupak u prevođenju B. nije ničim obrazložio, iako znamo da Nijemci imaju dobrih prevodilaca i da su mnogi epigrami iz ove antologije već prije bili majstorski prevedeni.

Grčki je tekst tipografski dobar, a na kraju su dodana *Corrigenda*, iako u njima nisu obuhvaćeni svi lapsusi, barem ukoliko sam pregledao V, VI, VII, IX, i XIV knjigu *Palatinske antologije*. Objašnjenja, koja je B. dodao poslije završetka svake zbirke, dobra su, stvarna, iako ne mogu zadovoljiti širi krug čitalaca. Na kraju IV sv. dodan je *Usporedni pregled VII zbirke Planudove antologije*. Zatim slijedi: *Namen und Sachverzeichnis*, koji je pregledan i obuhvaća bitnu problematiku

i tematiku cijele antologije (*str.* 570—685). Poslije toga imamo alfabetski popis svih epigrama, kao u Dübnera (*A—Ω*) te popis pjesnika s najkraćim biografskim podacima s oznakom, gdje se o njima govori i s popisom epigrama, koje su pjesnici napisali uz navod same zbirke.

Bilo je potrebno osvrnuti se na ovo Beckbyjevo izdanje, koje je izdala izdavačka knjižara E. Heimeran u Münchenu, jer ta izdaje i druga djela antičkih pisaca. Većina se tih djela odlikuje dobrim tekstom i akribijom, koju susrećemo bilo u predgovorima ili tumačima, što su vrlo potrebni za bolje razumijevanje antičke književnosti. Mislim da bi drugo izdanje ove antologije trebalo kritičnije izdati, barem u dva dijela, jedan sa samim originalom, a drugi s izabranim prijevodima najboljih njemačkih prevodilaca. Tako bi antologija zadovoljila onaj krug čitalaca koji se još uvijek oduševljava antikom.

T. Smerdel, Zagreb.

IZ NEOLATINISTIČKE POEZIJE¹⁾

Savremena neolatinistička poezija pokazuje značajan napredak u kvalitetu, iako pjesnici, koji je njeguju nisu mnogobrojni. U glavnim potezima značajno je da ta poezija prelazi preko antičkih ustaljenih metričkih oblika i da se služi *vers-librom*. Mnogi pjesnici paze još uvijek da se izražavaju kao Horacije, pa im pjesme postaju neuvjerljive, osobito u ritmičkom obliku. Svakako, ako neki pjesnik poznaje dobro latinski jezik i, što je glavno, ako je on zaista pjesnik, onda će on pronaći i oblik za svoje stvaralaštvo. Često neki pišu prigodne pjesme na latinskom jeziku, žele oponašati u jeziku Cicerona, i to *samo njega*, a zaboravljaju, da se taj isti jezik tokom stoljeća i poslije ovoga majstora latinskog stila i te kako razvijao i dostigao posebne, i više puta, osebujne zamahe u izražajnom pogledu.

U naše vrijeme neolatinistički pjesnici, ako to jesu, imaju jedni drugima što kazati. Oni mogu duhovno povezivati razne narode i omogućiti prevodiocima da budu točniji u prenošenju kako lirске doživljajne snage pojedinih pjesnika, a isto tako i uvjerljivosti ljepotu, koje izražava neki pjesnik iz bilo kojega kraja i podneblja. Mi imamo bogatu riznicu naših latinista, možemo i učiti s obzirom na jezik i poetske slike iz njihovih djela. Prirodno je, da nas oni ne mogu naučiti pisati pjesme, jer prema Ciceronu *poeta natura valet*. Ima mnogo problema koji iskrsavaju, kad se govori o ovoj temi. Mislim, da su pjesnici, koji pišu na latinskom, sami pozvani da ih rješavaju. Uglavnom svojim djelima, a ne jedino teoretski. Često se zaboravlja da je najprije nastao stih, drugim riječima, da je oživotvorena poezija, a onda su nastale razne, dobre ili slabije interpretacije takve poezije. U ovom pogledu vrijedi ona: *Ne sutor ultra crepidam!*

Među suvremenim latinskim pjesnicima posebno mjesto zauzima Nijemac Josef Eberle čija je latinska zbirka *Laudes* 1959. izašla kao treće izdanje u Tübingenu.

U Uvodu, u kome se autor obraća čitaocu, on nastoji objasniti, zašto je upravo pisao na latinskom jeziku pa citira Seneku, koji je kazao da mu nije stalo, koliko će ljudi čitati njegovo djelo, jer je glavno ono, što je kazao Mörike jednim stihom: *Was aber schön ist, selig scheint es in ihm selbst*. Pisac svoj postupak opravdava i tako, jer veli, da bi bio sretan, kad bi postojao jedan zajednički jezik među ljudima ne samo za dnevno sporazumijevanje nego i za umjetničko doživljavanje. Uglavnom, u piscu je nastala iznenada težnja da ono što osjeća izrazi jezikom, koji mu se činio najprikladniji a taj je bio povezan s toliko vjekova osjećajnosti, ta je povezivala i još danas povezuje brojne ljude, koji još vjeruju u poeziju. Vidi se, da je mnogo naučio od njemačkih srednjovjekovnih pjesnika, upotrebljavao njihove poetske izraze, metriku i upio onu spontanu nebrigu, koja je značajna za neposrednu lirsku imaginaciju.

¹⁾ Josef Eberle, *Laudes—carmina Latina* — Tübingae apud Rainer Wunderlich Hermann Leins 1959. *str.* 75.